

Christen-democratisch gezinsbeleid in de steigers

Doel van de slotbeschouwing is de consensus en dissensus in deze bundel te inventariseren en te analyseren. Een dergelijke slotsom is noodzakelijk, willen de hierin gebundelde inzichten en argumenten betekenis hebben voor het verdere debat over gezinsbeleid. Het is niet de bedoeling verschillen van meningen hier te beslechten of aanbevelingen te doen. Er zullen enige rode draden getrokken worden. Soms zal ik aangeven welke opvatting in ieder geval in de artikelen de meeste goedkeuring of afkeuring heeft ontvangen. Ook permittier ik mij enkele persoonlijke kanttekeningen. Deze slotbeschouwing bestaat uit twee delen. In het eerste deel zal een inventarisatie en analyse gegeven worden van de christen-democratische visie op gezinsbeleid zoals deze valt af te lezen uit de artikelen waarin een expliciet christen-democratische visie gegeven wordt. Het betreft de artikelen van Markvoort, Van Gennip, Klop, Hirsch Ballin en Jongma-Roelants; ook maak ik gebruik van opmerkingen die Heerma tijdens de conferentie gemaakt heeft. Voor een deel gebeurt de inventarisatie en analyse in dialoog met het prikkelende artikel van Cuyvers. In het tweede deel wordt een korte analyse en inventarisatie gegeven van de expert-artikelen over de drie beleidsterreinen opvoedingsondersteuning, financieel-fiscaal beleid en de combinatie van werk en zorg.

I. De expliciet christen-democratische visie

Het maatschappelijke belang van het gezin

In verschillende artikelen wordt benadrukt dat het goed functioneren van gezinnen een maatschappij en dus ook een overheid niet onverschillig kan laten. Zoals Heerma tijdens de expert-conferentie zei: "Gezin en familie hebben belang voor de samenleving als geheel. Zij vervullen behalve een particuliere ook een publieke taak." Op verschillende plaatsen heeft hij het 'de bakermat voor goed burgerschap' genoemd. In dit nummer is die visie nader ondersteund en uitgewerkt. Ik noem enkele belangrijke momenten. Gerris beschouwt opvoedings- en gezinsrelaties als een wezenlijk onderdeel van onze sociale infrastructuur. Het object van een systematisch gezinsbeleid bestaat uit die sociale infrastructuur waarin het draait om functies zoals opvoeding, socialisatie, zorg, solidariteit, intimiteit en ontwikkeling van identiteit. Functies die zowel voor het individu als de samenleving wezenlijk zijn. Het is logisch dat we als samenleving en als overheid deze infrastructuur in zo goed mogelijke conditie brengen en houden. Hij spreekt over het sociaal en cultureel kapitaal van ouders, kinderen en primaire zorgrelaties.

Deze visie wordt nader uitgewerkt in het betoog van Habisch, die betoogt dat de inspanningen van ouders niet al-

leen investeringen zijn in menselijk, maar ook in het sociale kapitaal voor de komende generaties. Door tijd en geld te investeren in de persoonlijke en intellectuele ontwikkeling van kinderen produceren gezinnen menselijk kapitaal. In het gezin wordt de basis gelegd voor gevoelens van eigenwaarde en het bedwingen van impulsiviteit. Dat zijn belangrijke voorwaarden voor een geslaagd arbeidsleven. Vertrouwen en gevoel voor eigenwaarde die ontstaan door de positieve ervaringen binnen het gezin, maken deel uit van de individuele aanleg op grond waarvan een mens vertrouwen en relaties van wederzijdse samenwerking kan ontwikkelen zonder daarbij de eigen belangen uit het oog te verliezen. Lagere investeringen in het menselijk kapitaal van kinderen zijn een cruciale factor in de verklaring van de stijgende misdaadcijfers, de daling van het opleidingsniveau en de afbrokkeling van het sociale gedrag in een groot aantal westerse landen. Maar het vermogen om welvaart te creëren hangt hiermee samen. Of een samenleving in staat is zich aan te passen aan de snelle veranderingen (de globalisering, multi-culturalisering) is voor een belangrijk deel afhankelijk van het vermogen om zich aan te passen door in vertrouwen gewortelde samenwerking. De stabiliteit van het gezin - als belangrijke producent van menselijk kapitaal - is daarom van eminent belang voor de toekomstige ontwikkeling van de moderne samenleving. Het artikel van Habisch geeft te denken dat politieke doelen die tegenwoordig bovenaan de agenda staan moeilijk te bereiken zijn zonder de humuslaag van goed functionerende gezinnen. Elke samenleving die deze humuslaag verwaarloost zal er op den duur de wrange vruchten van plukken.

De visie dat het gezin een belangrijke producent is van menselijk en sociaal kapitaal is ook in andere artikelen te vinden (bijvoorbeeld van Verbon en Hirsch Ballin). Hiermee is de algemene stelling dat het gezin gewaardeerd moet worden omdat het een belangrijke functie heeft bij het overdragen/communiceren van waarden en normen, ook enigszins theoretisch onderbouwd en geconcretiseerd. Het CDA erkent de functie van het gezin als belangrijke producent van menselijk en sociaal kapitaal.

Een normatieve gezinsdefinitie?

Een belangrijke onderliggende vraag in dit nummer is: moeten politieke partijen in hun gezinsbeleid uitgaan van de wenselijkheid van bepaalde waarden? Cuyvers trekt in deze discussie een duidelijke streep. Een van de belangrijkste valkuilen die hij in zijn artikel bespreekt is het heftig discussiëren over de voors en tegens van bepaalde leefvormen. Dit soort normatieve discussies laaien vaak op wanneer men het woord gezin tracht te definiëren. Cuyvers vindt deze normatieve debatten onproductief en spreekt van ideologische spiegelgevechten. Het zijn spiegelgevechten omdat zij alleen maar tot doel hebben politieke posities te profileren. Meer is het niet: de ferme normatieve standpunten leiden in de praktijk zelden of nooit tot concreet gezinsbeleid. Dat kan ook niet anders, aldus Cuyvers: geen serieuze politicus zou toch - bijvoorbeeld - durven te verkondigen dat de overheid de keuze van de leefvormen zou moeten beïnvloeden? Cuyvers pleit ervoor dat een beleidsdefinitie gekozen wordt die wordt losgemaakt van het normatieve debat. Hij spreekt zelfs over 'de noodzaak om normatieve uitspraken te vermijden'.

Uit de bijdragen op de expertconferentie trekt hij de conclusie dat het CDA de belangrijkste valkuil, die van ideologische scherpslijperij, per se wil vermijden. Dit waardeert hij.

Niemand is afkerig van complimenten, ook het CDA niet. Toch moeten er twee uitgebreide kanttekeningen gemaakt worden bij het compliment van Cuyvers. Ten eerste moet de vraag gesteld worden of het juist is de zich ontwikkelende CDA-visie te omschrijven als ingegeven door de wens om 'ideologische scherpslijperij' per se te vermijden. Ten tweede moet de vraag gesteld worden of datgene wat Cuyvers voorstelt (en waaruit het compliment voortgekomen is) eigenlijk wel mogelijk en wenselijk is. Moeten en kunnen normatieve debatten inzake gezinsbeleid wel vermeden worden? En dat juist in een tijd waarin er zoveel kritiek is op het onvermogen van politieke partijen om zich herkenbaar ideologisch te profileren.

Onverwachte contouren van christen-democratisch gezinsbeleid

De achtergrond van Cuyvers compliment is ongetwijfeld dat hij had verwacht dat als het CDA het achterste van zijn tong zou laten zien, zich een zwaar 'conservatief' gezinsbeleid zou aftekenen waarin kostwinnerschap en huwelijk onbespreekbare waarden zijn. Dit is hem blijkbaar meegevallen. En het is inderdaad interessant na lezing van dit nummer te kunnen concluderen dat de bijdragen waarin de christen-democratische visie centraal staat, niet in overeenstemming zijn met vooronderstellingen die bij buitenstaanders vaak leven. Ik reconstrueer de in dit nummer opdoemende christen-democratische visie in drie karakteristieken.

Ten eerste vinden de meeste auteurs dat

de overheid keuzevrijheid moet waarborgen. Op de expertconferentie zei Heerma hierover dat er op zich niets tegen is als mensen uit vrije wil voor het kostwinnersmodel kiezen en gaat het ook niet aan om het neerbuigend te bejegenen. De CDA-fractie zou er echter niet over dromen dat model aan een ieder te willen opleggen. En Hirsch Ballin wijst als kernpunt van zijn betoog aan dat gezinspolitiek beslist niet mag worden begrepen als een poging tot standaardisering van persoonlijke relaties: "Gezinspolitiek moet niet één standaard promoten, maar al naar gelang hun situatie en behoeften levenskansen verzekeren aan gezinssituaties van verschillend profiel. Het naar waarde schatten van de verscheidenheid in gezinsrelaties zal een kenmerk van christen-democratische gezinspolitiek moeten zijn." Dat het burgerlijke gezin bepaald geen onaantastbaar model is, blijkt uit de ontboezeming van Van Gennip. Hij bekent zich nooit zo thuis gevoeld te hebben bij de pleidooien voor behoud en herstel. Waarom zou men een bepaalde gezinsvorm die - historisch gezien - een betrekkelijk recente uitvinding is, verheffen tot de algemene norm? Wie kijkt naar het pre-burgerlijke, agrarische gezinspatroon ontdekt een heel ander model: beide partners werkten, de opvoeding werd in belangrijke mate overgelaten aan personeel of de vorige niet meer werkende generatie.

Een tweede karakteristiek die opvalt is dat verschillende auteurs kiezen voor een zo goed mogelijke institutionalisering van de waarden die de institutie gezin belichaamt. Men vindt het vanzelfsprekend dat die 'vaste' waarden in verschillende tijden en door verschillende mensen op andere manieren worden ingevuld. De vaste waarden die

men noemt zijn - in elk geval - verantwoordelijkheid, liefde, zorg, lotsverbondenheid en trouw (duurzaamheid). Dat mensen deze waarden - blijkens het artikel van Van den Akker - nog steeds belangrijk vinden en trachten deze met anderen te realiseren is voor de samenleving van groot belang en dient dus publieke erkenning en waardering te krijgen. De christen-democratie dient oog te hebben voor de verschillende wijzen waarop mensen de genoemde vaste waarden vormgeven. Het huwelijk en het kostwinnersmodel zijn daarvan vormgevingen, maar zijn niet meer vanzelfsprekend en hebben niet meer het alleenrecht. Om duidelijkheid te scheppen dient een onderscheid gemaakt te worden tussen de (vaste) waarden en de vormgevingen daarvan die per periode kunnen verschillen. Klop verwoordt dit uitgangspunt het scherpst: "Wie vasthoudt aan een bepaalde historische vormgeving van het normatieve structuurprincipe is conservatief en dat is christelijke politiek niet. Christelijke politiek is radicaal omdat zij de werkelijkheid toetst aan normen. Niet het historisch gegroeide is beslissend, maar het normatieve." Van Gennip analyseert scherp hoe de veranderde maatschappelijke context ertoe dwingt de genoemde vaste waarden in gezinnen op een andere manier vorm te geven. Hij roept de christen-democratie ertoe op oog te hebben voor tegenstrijdige krachten die werkzaam zijn en om de keuzen van een nieuwe generatie tot uitgangspunt van beleid te maken. Uit het vorige punt vloeit dan de derde karakteristiek voort: de acceptatie en zelfs uitgesproken sympathie voor de

---

Het CDA erkent de functie van het gezin als belangrijke producent van menselijk en sociaal kapitaal.

---

verander(en)de rolopvattingen van vrouwen. Deze verandering biedt kansen voor het verwezenlijken van de vaste waarden die christen-democraten van belang vinden. Dat Jongma-Roelants dit standpunt - als oud-voorzitter van het CDA-Vrouwenberaad - inneemt zal niemand verbazen. Ook de anderen nemen dit punt voor hun rekening. Hirsch Ballin stelt als voorwaarde voor gezinspolitiek dat ze bij de ingrijpende veranderingen ten gevolge van de emancipatie aansluit. Klop gaat bij de uitwerking van dit punt zoveel verder dat hij zich lijkt te plaatsen buiten de consensus die ik hierboven als eerste genoemd heb: de overheid dient keuzevrijheid te garanderen. Volgens Klop moet gezinsbeleid namelijk expliciet uitgaan van een standaard. Zijns inziens zijn er slechts drie mogelijk: het kostwinnersmodel, verzelfstandiging binnen relaties en volledige individualisering. Het CDA zou moeten kiezen voor het tweede, omdat dit een eigentijdse vormgeving is van het op liefde, trouw en zorg gebaseerde huwelijk en gezin. Beide partners worden als zelfstandige verantwoordelijke personen behandeld met tegelijkertijd inachtneming van hun relatie. Daarmee wordt het kostwinnersmodel waarmee het CDA altijd zo geïdentificeerd wordt aan de kant geschoven. Maar ook wordt de liberale variant - volstrekte individualisering - terzijde geschoven. Individualisering gaat uit van het recht op - en misschien zelfs wel de plicht tot - economische zelfstandigheid van beide ouders. Het model van verzelfstandiging binnen relaties wijkt daarvan af omdat het veronderstelt dat

mensen niet voor niets een relatie met elkaar zijn aangegaan. In de uitwerking daarvan stelt Klop voor dat de overheid er dus vanuit moet gaan dat beide partners een bijdrage willen leveren aan de financiële basis onder de relatie (en dus betaald werken) maar ook willen zorgen (en dus tijd vrij willen maken voor bijvoorbeeld de opvoeding van kinderen). Twee fulltime banen voor ouders doet geen recht aan de zorgdoelstelling van gezinnen en dient daarom - op zijn minst - onaantrekkelijk te worden gemaakt. Al doorredenerend komt Klop dan uit bij de keuze voor het deeltijd-banenmodel waarin beide partners werken en zorgen. Aangezien Klop zijn betoog nogal scherp heeft geformuleerd, lijkt het verschil met bijvoorbeeld Hirsch Ballin groter dan het waarschijnlijk in werkelijkheid is.

Tot zover de karakteristiek in drie punten van de christen-democratische invalshoek op gezinsbeleid, zoals te vinden in dit nummer. Het is nu ook duidelijk waarop het enthousiasme van Cuyvers gestoeld is. Er lijkt een geslaagde poging gedaan te zijn om een overtuigend christen-democratisch antwoord te geven op de verlegenheid waarin de discussie over gezinsbeleid verkeert en die door Markvoort als volgt onder woorden is gebracht: "Niet de waarden ontbreken, maar de nieuwe wegen waarop ze in deze tijd overgedragen en bewaard kunnen worden, zijn nog niet geformuleerd."

Weg met de normativiteit?

Dan nu vervolgens de stelling van Cuyvers dat normatieve debatten inzake gezinsbeleid vermeden dienen te worden. Aan de hand van enkele van zijn eigen opmerkingen wil ik laten zien dat Cuyvers het onmogelijke

vraagt. Tegen de achtergrond van het feit dat - zoals ik heb beschreven - in de meeste artikelen van christen-democraten belang wordt gehecht aan 'duurzaamheid', zijn twee opmerkingen van Cuyvers intrigerend. Ten eerste bepleit hij een gezinsdefinitie die vanuit het beleid gezien in staat is om een bepaald terrein adequaat af te grenzen. Met de keuze voor 'leefteenheden' of 'duurzaamheid' acht hij dat vrijwel onmogelijk. Ten tweede kan hij zich nauwelijks ongelijke behandeling door de overheid voorstellen tussen burgers op grond van al dan niet toercikend geachte 'duurzaamheid' van relaties. Op grond van die twee overwegingen verwerpt Cuyvers definities waarvan 'duurzaamheid' deel uitmaakt. Dat is opmerkelijk om een aantal redenen. Ten eerste omdat vanuit gezinspedagogisch perspectief - getuige de visie van Gerris - duurzaamheid en stabiliteit belangrijke functionele voorwaarden zijn voor een geslaagde opvoeding van kinderen. Gerris geeft de volgende definitie van gezin: "Een relatief duurzaam samenlevingsverband van een of meerdere ouders, kinderen en andere volwassenen waarin naast zorg- of opvoedingsverantwoordelijkheid, intimiteit en affectieve betrokkenheid op elkaar centraal staan." Het vermogen om duurzame intieme relaties aan te gaan wordt door Gerris nadrukkelijk positief gewaardeerd. DeHaene trekt er zelfs de conclusie uit dat overheidsbeleid erop gericht moet zijn duurzame man-vrouw-relaties te bevorderen en mensen toe te rusten om ze te realiseren. Ten tweede is de opmerking van Cuyvers opmerkelijk omdat het criterium 'duurzaamheid' nu al een onlosmakelijk onderdeel is van overheidsbeleid en iedereen dat acceptabel lijkt te vinden. Het burgerlijk huwelijk is niets an-

ders dan het publiekelijk bevestigen dat men een duurzame relatie wenst aan te gaan en het - vrijwillig - ontvangen van bepaalde bijbehorende rechten en plichten die door de overheid zijn vastgelegd in de wet. Ook de wetgeving ten aanzien van de relatie tussen ouders en kinderen gaat uit van een duurzame relatie waarin liefde, zorg en verantwoordelijkheid een rol spelen. Geconstateerd kan worden dat in ieder geval het personen- en familierecht door drongen zijn van deze waarden, en dat daaraan rechten en plichten verbonden zijn. Dat is vanzelfsprekend bepaald

niet voldoende om de kwaliteit van gezinsrelaties te garanderen, maar draagt daartoe wel bij.

Om aan het normatieve debat te ontsnappen beveelt Cuyvers de definitie van het gezin aan die gekozen is door het Nationaal Comité voor het Jaar van het Gezin:

"Een leefeenheid waarin kinderen worden verzorgd en/of opgevoed." Deze is zo neutraal mogelijk. Er wordt niet gekozen voor een specifieke leefvorm (getrouwden of man en vrouw). Het enige aangrijpingspunt is de aanwezigheid van kinderen. Hirsch Ballin en Jongma-Roelants gaan expliciet uit van deze definitie: gezinsbeleid moet vooral kindvriendelijk beleid zijn. De zucht van verlichting die meestal geslaakt wordt wanneer gekozen wordt voor deze definitie, zal echter van korte duur zijn, omdat men dan toch bij de vorming van beleid niet ontkomt aan de explicitering van welke voorwaarden gunstig zijn voor het opgroeien van kinderen. Cuyvers roept nota bene zelf ertoe op om de discussie te openen over een minimaal noodzakelijke in-

frastructuur waar een gezin over moet kunnen beschikken. Bij deze discussie zullen onvermijdelijk de politiek gevoelige punten - die men dacht te kunnen vermijden - weer opduiken. Gedacht kan worden aan vragen als: Is het van belang voor de opvoeding van kinderen dat de relatie tussen hun ouders duurzaam is? Hoe belangrijk is het voor kinderen om de band te (kunnen) onderhouden met hun biologische ouders? Is het voor kinderen belangrijk dat vaders een deel van de opvoedingstaken op zich nemen? Het is voldoende te verwijzen naar de stelling van me-

vrouw Dehaene: "Een gezinsbeleid moet durven gezinsvormen te privilegiëren (wat niet hetzelfde is als opdringen) die vanuit het standpunt van het kind zekere garanties bieden voor zijn ontwikkeling."

Mijn conclusie is dus dat het niet mogelijk is om

**Het is niet mogelijk
om het debat over
gezinsbeleid te
ontdoen van
normatieve
vooronderstellingen.**

---

het debat over gezinsbeleid te ontdoen van normatieve vooronderstellingen. Het is daarom vervolgens ook niet wenselijk omdat de normatieve dimensie verdrongen wordt en dus impliciet of onbewust aanwezig zal blijven. Voor het publieke debat is het beter om ideologische plaatsbepaling zoveel mogelijk expliciet te maken. Het is nuttig hier op te merken dat de aparte positie van het artikel van Klop - zoals hierboven beschreven - voortkomt uit het feit dat hij consequent tracht beleidsmatige consequenties te verbinden aan de vaste waarden die hij kenmerkend acht voor het gezin. Daarmee maakt hij het debat over gezinsbeleid de moeite waard. Cuyvers voorstel om de normativiteit weg te laten is dus niet gelukkig. Hij heeft wel gelijk dat een ieder die

aan het debat meedoet gevraagd mag worden te expliciteren in welk beleid de normatieve visie zal dienen uit te monden. Alleen dat kan 'ideologische scherpslijperij' - of beter 'luchtfietselij' - voorkomen.

II. De drie beleidsterreinen

In het artikel van Markvoort is aangegeven dat bij de ontwikkeling van een integraal gezinsbeleid de aandacht in eerste instantie zal uitgaan naar drie beleidsterreinen: opvoedingsondersteuning, financieel en fiscaal beleid en de combinatie van werk en zorg. Ik inventariseer en analyseer kort de belangrijkste diagnoses, aanbevelingen en discussies (waarvoor ik ook af en toe zal putten uit de conferentie). Voor een uitvoeriger versie van de verschillende voorstellen en tegenvoorstellen verwijs ik de lezer naar de artikelen zelf.

Opvoedingsondersteuning

De vraag die in dit blok centraal stond: wat hebben ouders en kinderen van nu eigenlijk nodig? Bij sommige auteurs

heeft opvoedingsondersteuning - bijvoorbeeld bij Gerris - de betekenis van "al datgene dat de kwaliteit van het opvoedings- en zorgklimaat in gezinnen stimuleert en ondersteunt". Dat kunnen ook regelingen zijn die het mogelijk maken dat man en vrouw werk en zorg kunnen delen. Hier wordt 'opvoedingsondersteuning' in beperktere zin gebruikt.

Uit het recent gepresenteerde - en in dit nummer vaak aangehaalde - onderzoek van professor Hermanns e.s. is de conclusie getrokken dat ouders eigenlijk nauwelijks behoefte hebben aan opvoedingsondersteuning. Dit heeft al tot enige commotie geleid. Moeten de spaarzame en nog prille faciliteiten voor opvoedingsondersteuning - zoals de opvoedwinkel in Den Bosch of de opvoedtelefoon - nu maar weer afgebroken worden? Geen van de schrijvers in dit nummer komt tot deze conclusie. Integendeel. Allen pleiten voor structurele opvoedingsondersteuning die laagdrempelig is en onderdeel vormt van de voorzieningen waar ge-

Het is de vraag of de overheid vaders moet en kan dwingen om meer te zorgen.

(foto Mieke Schlaman)

zinnen als het ware vanzelfsprekend gebruik van maken: de kraamzorg, het consultatiebureau, de kinderopvang en de school. Deze voorzieningen zouden zich hierop veel meer moeten richten dan nu het geval is.

Waarom hebben ouders dit nu nodig? Schoorl wijst erop dat het een misverstand zou zijn te denken dat ouders het ooit zonder hebben kunnen stellen! De context is echter zodanig veranderd dat de structurele opvoedingsondersteuning nu meer actief moet worden opgespoord en versterkt. In een open, pluriforme samenleving is de waardenoriëntatie een fundamenteel probleem. In het publieke domein geldt de moraliteit van het kleuterniveau: als de autoriteiten niet kijken, dan mag het. Voor de ontwikkeling naar een hoger niveau van moraliteit kunnen ouders best wat meer steun gebruiken uit de omgeving. Op zoek naar opvoedingsondersteuning treffen ouders vele opvattingen naast elkaar aan en professionals die zich zo neutraal mogelijk opstellen tegenover waarden. De modernisering van de samenleving en de toenemende culturele diversiteit dragen ertoe bij, dat zowel opvoeders als opvoedingsprofessionals steeds minder kunnen bogen op vaste zekerheden (Pels). 'Niet normatief zijn' heeft veld gewonnen binnen de gezinsopvoeding. Ook het artikel van Dehaene geeft genadeloze kritiek op het heersende waarden-relativisme dat geen goede context biedt voor een goede opvoeding. Het krijgen van kinderen wordt steeds meer gezien als een recht. Opvoeden wordt tot een kwestie van smaak, waarmee anderen zich niet te bemoeien hebben. Ouders durven niet in hun eigen pedagogische gezag te geloven. De onmacht van de ouders leidt ertoe dat andere opvoeders een grotere invloed krijgen: bedoelde en

onbedoelde mede-opvoeders. Gerris roept op tot een kritische kijk op de opvoedingsondersteunende dan wel opvoedingsondermijnende functie van het netwerk van vrienden, clubs, verenigingen en de media.

Opvallend in de verschillende bijdragen is de niet malse kritiek op de bestaande ondersteunende instellingen, voorzover ze zo genoemd kunnen worden. Pels benadrukt namelijk dat van structurele laagdrempelige mogelijkheden voor opvoedingshulp in Nederland nog nauwelijks sprake is: voor autochtonen is er al niet veel, maar voor allochtonen is er vrijwel niets. Voorzover er wel degelijk opvoedingsondersteunende instellingen zijn, functioneren ze onvoldoende, zo valt te constateren uit de artikelen. De sociaal-culturele context heeft ertoe geleid dat de opvoedingsondersteunende instellingen hun taak hebben verzaakt. Dat zou moeten veranderen. Volgens Gerris zou een coördinerend gezinsbeleid de opvoedingsneutrale opstelling van school, verenigingen en media moeten helpen doorbreken. Schoorl stelt dat school en consultatiebureau zich niet mogen beperken tot medische controle of het geven van onderwijs. Er moet veel nadrukkelijker gekozen worden voor het zich richten op de gezinsopvoeding. In de kringen om het gezin heen moet men de taak van opvoedingsondersteuning weer actief gaan beoefenen.

Uit de artikelen over opvoedingsondersteuning kan geen andere conclusie worden getrokken dan dat structurele opvoedingsondersteuning dringend gewenst is. De samenleving is bepaald niet opvoedingsvriendelijk. Allochtone gezinnen lijden daar dubbel onder en zouden veel meer ondersteuning moeten kunnen organiseren en/of krijgen.

Financieel en fiscaal beleid

De Hoog stelt dat Nederland in Europa geen gidsland is op het gebied van (financieel) gezinsbeleid. Uit onderzoek blijkt dat gezinnen met kinderen gemiddeld niet tot de hoogste inkomensgroepen behoren. In de jaren tachtig vertoont de financiële positie van gehuwde vrouwen met kinderen in huishoudens met één inkomen een scherpe daling. De beslissing om kinderen te krijgen lijkt vooral een economische beslissing geworden te zijn. Vanuit die constatering kan men niet anders dan beslissen dat daaraan iets dient te gebeuren. Het feit dat vrouwen op steeds latere leeftijd kinderen krijgen, zal voor een deel hiermee samenhangen. De conclusie van De Hoog is dat er - meer nog dan nu - inkomenscompensatie gegeven moet worden voor de daling van het besteedbare inkomen na de geboorte van kinderen. In de artikelen van De Hoog, Pott-Buter en Verbon zijn een aantal financiële instrumenten aan de orde gesteld enerzijds op het gebied van de sociale zekerheid en anderzijds op fiscaal terrein.

Sociale Zekerheid

Enkele kernvoorstellen op het gebied van de sociale zekerheid zijn:

** De kinderbijslag*

Door De Hoog is het idee van een inkomensafhankelijke kinderbijslag geopperd. Hij vindt dat de ideologie van 'kinderbijslag voor allen' niet meer vol te houden is. De vrijgekomen bedragen dienen vervolgens aan de lagere inkomensgroepen te worden uitgekeerd. Voor hen zou de kinderbijslag voor 40% kostendekkend moeten worden. Dit voorstel roept nogal wat bezwaren op. Een degelijke opsomming van mogelijke bezwaren is te vinden in het ar-

tikel van Pott-Buter. Maar ook tijdens de conferentie hadden de deelnemers overwegende bezwaren. Onder andere de volgende argumenten zijn genoemd: het zou teveel uitvoeringskosten en bureaucratie met zich meebrengen (in 1980 is de kinderbijslag niet voor niets onafhankelijk gemaakt van het inkomen van de ouders); en de opeenstapeling van inkomensafhankelijke regelingen zal een drempel vormen voor toetreding tot de arbeidsmarkt door vrouwen. Het door De Hoog gebruikte argument, dat het onrechtvaardig is dat 'rijke ouders' evenveel kinderbijslag krijgen als minder rijke ouders, gaat volgens Pott-Buter niet op, omdat de kinderbijslag tegenwoordig uit de algemene middelen wordt gefinancierd en niet uit premieheffing. Dit betekent dat ouders met lagere inkomens kinderbijslag ontvangen, maar daaraan vrijwel niet meebetalen, terwijl de hogere inkomens dat juist wel doen. In zijn artikel doet Westerlaken een voorstel met dezelfde intentie als De Hoog, maar dan zonder de kinderbijslag inkomensafhankelijk te maken. Hij vindt dat de overheid de taak heeft in de horizontale inkomensverdeling een correctie toe te passen. Dit moet gelden voor alle inkomensgroepen. Daarnaast moet de kinderbijslag grotendeels kostendekkend zijn voor mensen met een minimuminkomen. Hoe dit gebeuren moet dient nog nader uitgewerkt worden: een kinderafhankelijke bijstandsuitkering, of verrekening in de individuele huursubsidie of in het huurwaardeforfait.

** Algemene Bijstandswet en Algemene Nabestaandenwet*

Het gegeven dat het in de bijstand voordeliger is om - zelfs als ouders - apart te blijven wonen dan samen te

wonen is verbazingwekkend: alleenwonenden krijgen een bijstandsuitkering die veertig procent hoger is dan die van samenwonende paren. De commissie Van der Zwan heeft gerapporteerd dat van alle ontvangers van een bijstandsuitkering niet meer dan 18,5 % met een partner samenwoont. Ontvangers van een WW-, Ziektewet-, of WAO-uitkering (waarbij geen rekening wordt gehouden met de gezinssamenstelling en alleenwonen geen premie oplevert) wonen voor rond de 75% samen met een partner.

Er zou iets extra's gedaan moeten worden voor de gezinnen met kinderen in de bijstand. Een ander punt van zorg is de arbeidsplicht voor alleenstaande ouders met jonge nog zorgbehoevende kinderen in de ABW en de ANW.

Fiscale voorstellen

Daarnaast zijn de volgende kernvoorstellen gedaan in de fiscale sfeer:

* Kinderaftrek: De Hoog heeft voorgesteld om zorgaftrek voor kinderen te overwegen (tot bijvoorbeeld 27 jaar) en de ouderenaftrek af te schaffen.

* Daarnaast is door verschillende auteurs voorgesteld om de kinderopvang aftrekbaar te maken. Op het ogenblik zijn de kosten van kinderopvang aftrekbaar boven een bepaalde grens. Volgens Verbon is deze grens zo hoog gelegd dat alleen gebruik van niet-gesubsidieerde kinderdagverblijven tot een aftrekpost zal kunnen leiden. Schoenmaeckers en Klop pleiten in hun bijdragen om de subsidie van gesubsidieerde kinderopvang om te zetten in fiscale faciliteiten voor ouders die gebruik maken van kinderopvang. Een nadeel hierbij is echter niet alleen de controleerbaarheid (fraudegevoelig-

heid), maar ook dat vooral hogere inkomens hiervan profijt zullen hebben.

* De overdraagbare basisaftrek heeft al tot heel wat discussies en onderzoeken geleid. De meningen hierover verschillen. Van Doorne-Huiskes veroordeelt een dergelijke regeling vanuit het perspectief van vrouwenemancipatie als 'een bevoordeling van kostwinners met afhankelijke partners'. Als het waar is dat deze regeling vrouwen ontmoedigt om te gaan werken, dan zou het CDA moeten besluiten tot afschaffing van deze regeling die een symbool geworden is van het oude burgerlijke gezin. In de lijn van het eerder besproken standpunt van Klop zou er een eind moeten komen aan de voetoverheveling, een van de resistente kostwinners-faciliteiten. Verbon is het daarmee eens en benadrukt dat deze regeling een premie op niet-werken zet en daarmee de participatie van vrouwen aan de betaalde arbeid afremt. De opvatting van Westerlaken staat haaks op de voorgaande opvattingen. Hij stelt dat de voetoverheveling met enige fantasie ook als een soort uitkering gezien kan worden voor mensen die geen betaalde arbeid verrichten maar zorgtaken hebben, bijvoorbeeld voor kinderen. Hij is tegen afschaffing, omdat de inkomenseffecten fors zullen zijn en vooral lagere inkomensgroepen in een eenverdienerssituatie nadelen ervan zullen ondervinden. Hieraan kan toegevoegd worden dat juist de niet hoger opgeleiden vaak vrijwillig kiezen voor het kostwinnersmodel. Het is veelbetekend dat paars - dat niets liever zou willen dan het symbool van het kostwinnersmodel opruimen - dat toch zeer waarschijnlijk niet aandurft om onder andere de reden die Westerlaken noemt.

* Het splitsingsstelsel. Hierover zijn verhitte discussies in de partij gevoerd. In dit nummer komt het kort aan de orde in verschillende bijdragen. Er bestaat een resolutie van de meest recente Partijraad waarin de gekozen lijn uit 'Nieuwe wegen, vaste waarden' bevestigd is. Deze luidt:

"Gezien de uiteenlopende opvattingen over het splitsingsstelsel is nader onderzoek nodig naar verschillende vormen van een splitsingsstelsel en naar andere financiële en fiscale mogelijkheden die recht doen aan gezins- en kindvriendelijk beleid, zoals betaald zorgverlof. Centraal in dat onderzoek dienen overwegingen van draagkracht en persoonlijke ontplooiingsmogelijkheden te staan. Tevens dient acht te worden geslagen op de volgende toetsingscriteria: geen benadeling van de lagere inkomensgroepen, versterking van de positie van jonge, startende gezinnen, herverdeling van betaalde arbeid en onbetaalde zorgarbeid, vergroting van de mogelijkheden tot economische zelfstandigheid en participatie en het voorkomen van fraude."

Pott-Buter pleit ervoor niet achterom te kijken en het splitsingsstelsel opnieuw in te voeren dat in feite van 1941 tot 1973 in Nederland heeft bestaan. Hirsch Ballin vindt nadere studie noodzakelijk en volgt de partijraadresolutie. Verbouwen verwerkt het splitsingsstelsel in zijn voorstel om het aantal kinderen mee te rekenen in het arbeidskostenforfait. Hij betoogt het verzorgen van kinderen fiscaal te belonen, zonder dat daarmee het arbeidsaanbod van vrouwen, i.c. moeders, wordt ontmoedigd. Het arbeidskostenforfait zou afhankelijk gemaakt moeten worden van het al dan niet tot last zijnde aantal kinderen alsmede van het aantal verdieners in het gezin.

De combinatie van werk en zorg
In Nederland - zo stelt Van Doorne-Huiskes - kunnen de faciliteiten voor werkende ouders met zorgverplichtingen als betrekkelijk onderontwikkeld worden beschouwd. Degene die zorgt leidt inkomstenverlies en heeft minder kans op carrière. Er is een ongelijke strijd tussen moeders en vaders op de arbeidsmarkt. Vaders werken veel vaker fulltime en kunnen dus veel meer tijd in hun werk investeren.

Schoenmaeckers beschouwt de verdeling van werk en zorg primair als een kwestie van organisatie. Volgens hem hebben werknemers in Nederland - ook zij die fulltime werken - voldoende vrije tijd. Het knelpunt is het gebrek aan organisatiemogelijkheden. Toch zijn er recent mogelijkheden geschapen om dat knelpunt aan te pakken. De Arbeidstijdenwet biedt hiervoor voldoende aanknopingspunten. Ook de nieuwe wet voor winkelopeningstijden ziet hij als een kans voor een betere verdeling van werk en zorg. Misschien - zo oppert hij - is de ontwikkeling in de richting van een 24-uurseconomie wel heel gunstig. Deze opmerkingen staan haaks op het verzet van het CDA tegen de Winkelsluitingswet en tegen de 24-uurseconomie. Dat strookt met de opvatting van Klop die vooral inzet op bedrijfstijdverlenging en twee deeltijdbanen voor vaders en moeders. Het delen van arbeid en zorg zou niet op de eerste plaats bewerkstelligd moeten worden door een uitgebreid stelsel van ouderschaps-, calamiteiten-, en zorgverloven. Dat is lastig te plannen voor een werkgever. Daarom zou deeltijdwerk de strategische hoofdlijn moeten worden van het gezinsbeleid. Wat dat overigens precies betekent voor de rol van de overheid laat Klop nog voor een belangrijk deel in het midden. Het idee

van arbeidsduurverkorting met behoud van loon in combinatie met verlenging van de bedrijfstijd naar de zaterdag zal in de CAO-onderhandelingen geregeld moeten worden.

De inzet en sfeer van het artikel van Van Doorne-Huiskes is geheel anders. Zij bepleit juist een actieve rol van de overheid om de sociaal-economische positie van mannen en vrouwen (vaders en moeders) veel minder ongelijk te maken. Zij laat zien dat uit internationaal onderzoek blijkt dat vrouwen baat

hebben bij een overheid die ten aanzien van de combinatie arbeid/zorg beschermend en regulerend optreedt. De sociaal-economische ongelijkheid tussen mannen en vrouwen neemt toe, naarmate er op het vlak van arbeid en zorg minder door de overheid wordt geregeld. Zij heeft geen hoge ver-

wachtingen van wat er in het overleg tussen werkgevers en werknemers op dit vlak geregeld zal worden. Het feit dat Nederland op de Genderrelated Index van de Verenigde Naties nogal slecht scoort wordt in verband gebracht met het corporatistische, conservatieve model van de verzorgingsstaat dat in Nederland nog steeds diepe sporen heeft nagelaten. Schoenmaeckers is het daarmee duidelijk niet eens: de overheid moet zich zijns inziens niet bemoeien met de keuzen die in onderling overleg tussen werkgevers en werknemers in de arbeidsorganisatie worden gemaakt. De overheid kan wel voorwaarden scheppen zodat de keuzemogelijkheden vergroot worden. Zijns inziens zal een te actieve verdelende rol van de overheid leiden tot een zeer zwak draagvlak bij

werkgevers. Vanuit deze optiek stelt hij ook grote vragen bij een wettelijk recht op deeltijdarbeid (het wetsvoorstel van Rosenmöller). Westerlaken verwacht evenmin het heil van de overheid. Hij ziet veel in de zogenaamde CAO à la carte. Steeds meer ondernemingen kennen een uitgebreid pakket aan arbeidsvoorwaarden. Niet iedereen maakt gebruik van al deze voorwaarden. Men kan kiezen naar gelang de eigen situatie. De verantwoordelijkheid ligt bij de sociale partners en de overheid heeft

---

Een probleem zal voorlopig blijven bestaan: mannen zijn niet zo geneigd om op grote schaal zorgtaken te gaan verrichten.

---

een ondersteunende rol. Een probleem dat niet expliciet is besproken in dit nummer zal waarschijnlijk voorlopig blijven bestaan: mannen zijn niet zo geneigd zijn om op grote schaal zorgtaken te gaan verrichten. Dehaene pleit expliciet voor een 'vaderschapsbeleid'. Het is de vraag of de overheid va-

ders moet en kan dwingen om meer te zorgen. Dat is toch iets dat vrouwen en mannen in onderling overleg moeten besluiten. Als zij het willen dan kunnen de condities daarvoor geschapen worden (waar een wil is, is een weg). Uit onderzoek blijkt dat ook vrouwen nog niet *en masse* uit zijn op een gelijke verdeling van betaalde arbeid en zorg met hun partners. Uit CBS-onderzoek uit 1993 bleek dat 15% van de vrouwen het eens is met de stelling dat in een gezin de man de kostwinner moet zijn en de vrouw voor het huishouden en de kinderen moet zorgen. Met de stelling dat mannen parttime dienen te werken als er kinderen komen was 22% van de vrouwen het eens. Dat duidt dus niet op een overgrote meerderheid van vrouwen die hun man wel eens even zullen overtuigen dat hij de zorg op

zich dient te nemen. Zolang een dergelijke meerderheid er nog niet is, valt te betwijfelen of de overheid een gelijke verdeling maar eens even moet - of zelfs maar kan - gaan afdwingen.

Conclusies

Ik heb in deze slotbeschouwing een indruk gegeven van wat dit zomernummer kan betekenen voor de verdere ontwikkeling van een herkenbaar christen-democratisch gezinsbeleid.

Ter afsluiting verwijs ik naar een column van Mark Kranenburg in NRC Handelsblad van 19 oktober 1995. Hierin stelde hij de (retorische) vraag: "Overleeft de CDA-familie gezinspolitiek?" Zijn stelling was dat als het CDA zich op het terrein van gezinspolitiek werkelijk ideologisch zou gaan profileren, dat verstrekkende gevolgen zou hebben voor de politieke positie van de partij (bedoeld is aanzienlijke verkleining). Hij verwachtte dat het CDA een dergelijke ideologische profilering niet zou aandurven, omdat "een partij die tot in de vezels is gericht op besturen geen behoefte heeft aan een al te grote herkenbaarheid". Ik constateer na lezing van dit nummer dat er een interessante christen-democratische visie aan het ontstaan is op familie- en gezinsbeleid. Nu komt het erop aan door te gaan.

Drs. M. Jansen
redactie-secretaris

Rectificatie

Abusievelijk zijn bij het artikel 'Europa op weg naar de visuele heilstaat' in Christen Democratische Verkenningen 6/96 de verkeerde titulatuur en voorletters van de heer Schoonhoven vermeld.

De auteur van het artikel is R.H.G. Schoonhoven